GENTAGELSESSTROFEN I DANSK FOLKEVISEDIGTNING

AF

M. SCHIØLER MILECK

Den dansk-amerikanske forfatterinde, der underviser i dansk ved University of California, har skrevet dette arbejde under et studieophold i København 1953—54; den foranstående artikel stod dengang ikke til rådighed og har senere kun medført et par uvæsentlige korrektioner.

Det kunne synes, at de nordiske folkeviser med større eller mindre resultat er blevet betragtet fra næsten enhver synsvinkel for at finde faste holdepunkter for en datering af visematerialet. Forholdet mellem den to- og den firlinjede strofe har været genstand for behandling, endog debat — man erindre sig Frandsens og Verriers polemik (Danske Studier 1937 1—48 og 163—68). Men det synes, at Otto Andersson har været den første til at forsøge en datering af den specielle kombination af form og stil, som gentagelsesstrofen (»upprepningsstrofen«) udgør i folkevisen (»Upprepningsstrofen« i Budkavlen 1950 (Åbo 1951) 1—55). Selv om det resultat, han når, i det følgende vil blive draget stærkt i tvivl, har han ikke desto mindre åbnet en ny vej til forståelsen af folkevisen som genre.

Det danske folkevise-materiale indeholder gentagelser af to arter, en indre, som det har tilfælles med andre landes viser og folkedigtning overhovedet, og en ydre, som i højere grad er særegen for det. Den første art gentagelse forekommer ved, at en sætning eller to går igen, måske med uvæsentlige ændringer, fra en strofe til den næste; her får den en ny fortsættelse, så helhedsindtrykket bliver noget anderledes. Exempler på dette findes allevegne i DgF, fx i Moderen under Mulde (89 A), strofferne 5—6:

Her Biørnn hand ridder saa widde:
saa feeste hannd iumfru Blydde.

Hand feeste seg iumfru Blidde:
hun bleff denom styffmuoder stridde.

eller i Valdemar og Tove (121A), stroferne 10—11:

Der dantzer vel fire, der dantzer vell fem:
men stalt var Thoufflill, der quad for dem.

Der dantzer vell otte, der dantzer vel ni:
stalt var hun Thouff-lill, der quad for di.

Sommetider er gentagelsen så gennemgående, at hele visen består af variation mellem forskellige »formel«-strofer, som i DgF 486 A:

De Styr-Mænd lagde deris Aarer ud at roe,
Skiøn Iomfru hun græd, hendis Hænder hun sloe.

»O min kier Styrmænd, I tøfver en liden Stund,
Her kommer min kier . . . han løser mig herud«.

»O min kier . . . , I hafver mig saa kier,
I selge eders . . . og løser mig med her«.

»Jeg hafver icke . . . uden to (med skel),
Den ene skal . . . , den anden skal . . . «.

indtil de sidste strofer, hvor det er fæstemanden, der opfordres og løskøber pigen med en kun lidt afvigende formular, hvorpå hun i to parallelstrofer velsigner redningsmanden. Endnu mere påfaldende er den engelske form af visen, Child 95, hvor A-formen er bygget over en gentagelse af kun tre formelstrofer, der oven i købet er firlinjede i modsætning til de tolinjede danske og derfor falder endnu mere ensformigt ud.

Skandinaviske forskere er nogenlunde enige om at udråbe denne indre gentagelse til en forvanskning af den gamle eller »ægte« folkevisestil. På den anden side kan man næppe fragå, at gentagelsen er et højst karakteristisk træk netop for folkeviserne, for de engelske måske i endnu højere grad end for de nordiske. Dette træk ved viserne er derfor i særlig grad blevet fremhævet af engelske forskere; ikke blot Gummere med sine yderliggående teorier om visernes opståen (ved »the singing and dancing throng«) (Fr. B. Gummere: The Ballad and Communal Poetry, i Harvard Studies in Philology, 1896, vol. V, pp. 41—56), men også den forsigtige Child synes at finde den i overensstemmelse med god visestil. I indledningen til Child Owlet (291) skriver han: »The ballad seems at best to be a late one, and is perhaps mere imitation, but, for an imitation, the last two stanzas are unusually successful.« Disse to sidste strofer lyder:

There was not a kow in Darling muir nor ae piece o a rind
But drappit o Childe Owlet's blude and pieces o his skin.

There was not a kow in Darling muir nor ae piece o a rash
But drappit o Childe Owlet's blude and pieces o his flesh.

Som sagt er folkeviserne rige på gentagelser af denne art. En helt anden ting er den ydre gentagelse, »upprepningsstrofen«, som Otto Andersson har kaldt den. Der er her tale om en regelbunden gentagelse af en linje eller linjehalvdel, eller begge, fra den foregående strofe i begyndelsen af næste strofe. Ialt findes der tre forskellige arter af ydre gentagelse. I den første gruppe, i det følgende kaldet A, gentages halvdelen af første linie plus hele anden linie fra den foregående, tolinjede strofe i begyndelsen af hver ny strofe:

Mimering vor den mindste mandt,
som fødd vor paa Karl kongens landt.
— omkv. —

Then mindste mandt,
som fødd vor paa Karl kongens landt:
Førr hand bleff til verden baarn,
da vore hans kleder till ham skarnn.
— omkv. — (DgF 14)

og iøvrigt er denne form kendt gennem Oehlenschlägers efterligning af den i »Julereisen« i »Helge«.

I B-gruppen har første strofe tre linjer med rimfølge aab; halvdelen af tredie linje gentages i følgende strofe, der føjes en rimende linje til, og endelig kommer en »extra« tredie linje. Rim i strofe 2 er altså: bbc:

Her Bunde hand buor seg vde wed aa,
saa wen daa haffde hand døtter thuo.
Dotter thuo och sønner V
— omkv. —

och søner V,
her Bøsomer war den wenest aff dem.
Den elle-kuone buode seg vdde wed aa.
— omkv. —

vdde wed aa
weell femthtenn winhter lagde hun det y thra.
Femthtenn winthter och ynd ett aar.
— omkv. — (DgF 45)

C-gruppen er som B, blot er det hele sidste linje, der gentages i begyndelsen af den nye strofe. Den kendteste vise med denne strofebygning er vel Marsk Stigs Døttre (146 B):

Marsti haffuer di daatter tho:
saa trannge lycke saa monne di faa.
Thenn elste søster tog thenn ungist om hannd.
— och foer dy wide om verden —

thenn elste søster tug thenn ungist om hannd:
saa gannger di thill konng Malfredz lannd.
Konng Malfre kom fra thenn steffne hiem.
— och foer di wide om verden —

Det er et spørgsmål, om der skal opretholdes en formel adskillelse mellem typerne B og C. De to former findes side om side ved Íslenzk fornkvæði (IFk) 44A og B, og endda indenfor den samme viseopskrift i DgF 214A; Men da der i langt de fleste tilfælde i håndskrifterne virkelig skelnes imellem dem, vil distinktionen også blive iagttaget her.

Hertil kommer måske endnu to former for gentagelsen. I Den genfundne Søster (DgF 378B) er stroferne 1 og 2 almindelig tolinjede, mens stroferne 3—16 indeholder gentagelsesmomentet, men i øvrigt er i højeste grad usikre i formen, vekslende mellem tre-, fir-, fem- og sekslinjede strofer, indtil endelig i strofe 17 skriveren, ifølge Olriks note, er gået over til det, der virkelig er visens sangform. Han forklarer, at i stroferne 17—25 har vi denne i uforstyrret skikkelse: hver strofe indeholder en halv plus fire hele linjer; den halve linje indleder strofen og er gentaget fra sidste linje i foregående strofe, næste linje danner rim hermed, de to følgende linjer rimer indbyrdes, og endelig kommer den sidste linje med nyt rimord, der skal gentages i begyndelsen af næste strofe.

Det er fristende at sammenligne Olriks note og aftryk af visen med Grundtvigs note og tryk af Vellemands Vanvid (206). Grundtvig har valgt at redigere strofeformen, så den kommer i fuld overensstemmelse med type B, men foreslår i noten, at syngemåden måske har stemt med håndskriftets første seks strofer. I struktur svarer disse ganske til 378B, stroferne 17—25, som Olrik jo mener er overensstemmende med syngeformen i denne vise. De to viser, her er tale om, stammer begge fra samme håndskrift og står i umiddelbar nærhed af hinanden, Karen Brahes Folio (KBF) numrene 86 og 92. Som nummer 95 har dette håndskrift en vise, trykt som DgF 494, med korrekt B-gentagelse, og andetsteds i håndskriftet, som nr. 13 og 177, yderligere to viser i B-form (trykt i DgF som 186A og 45a). Vellemands Vanvid og Den genfundne Søster er de eneste to viser med denne ejendommelige struktur, og i betragtning af dette, samt fordi skriveren har vist så

stor usikkerhed i optegnelsen, er det tvivlsomt, om vi har med en ny gentagelsesgruppe at gøre. En enkelt vise 324A, B og C har første linje af den almindelige firlinjede strofe anført som femte linje i den foregående strofe, altså en C-gentagelse ved en firlinjet strofe. A stammer fra KBF, Svaning og Grundtvigs Kvart, B er fra Magdalene Barnewitz, og C er en færøsk opskrift. De islandske opskrifter af visen (IFk 22A & B) ligger indholdsmæssigt meget nær de danske, og den egenartede strofeform er ligeledes gennemført her.

Viserne med gentagelser A, B og C stammer så godt som udelukkende fra det 16. og 17. århundredes håndskrifter og trykte udgaver. Nok kender det 19. århundredes almueoverlevering til gentagelsesmomentet, men her er der næsten altid tale om gentagelsen af en hel linje indenfor samme strofe. Da denne afhandling fortrinsvis vil beskæftige sig med strofeformen i folkevisens ældste opskrifter, vil de nyere gentagelser blive ladet ude af betragtning, medmindre formen i en nyere opskrift kan bringes i forbindelse med en af de etablerede gamle gentagelsesgrupper.

Gentagelsesstrofen i de ældste viseopskrifter har ikke undgået at vække opmærksomhed hos enkelte forskere. Den første, som viede formen særlig omtale, synes at være Peter Grønland i sin artikel Alte Volksmelodien des Nordens (anonymt i [Leipziger] Allgemeine Musikalische Zeitung 1816 nr. 35f, særlig s. 598b—599a). Grønland er dog ikke interesseret i formen som strofeform for sig, men derimod i den betydning, den har haft for syngemåden. For ham repræsenterer angivelsen af gentagelsen, således som den var trykt i Abrahamson, Nyerup & Rahbeks udgave nr. 57 (som vor type A), den sidste rest af en gammel visefremførelse med en første sanger, der sang den tolinjede strofe, et kor, der overtog omkvædet, og en anden sanger, der gentog halvdelen af første og hele anden linje af strofen. Derpå begyndte sanger nr. 1 det næste vers, og fulgtes som ovenfor beskrevet først af kor med omkvæd og dernæst sanger nummer to med gentagelsen. Herigennem gør Grønland i nogen grad vold imod formen, som den er trykt både i hans kilde, Abrahamson, og i dennes kilde, Peder Syv. Her er gentagelsen tydeligt nok ikke i slutningen af en strofe, men i begyndelsen af den følgende, som ovenfor forklaret.

Samme frihed tager Johs. Steenstrup sig i sin behandling af disse strofer (Vore Folkeviser fra Middelalderen 1891 85—88). Den første strofe af både Mimering (14) og Hildebrand og Hilde (83) gengives i

Vore Folkeviser med gentagelsen i slutningen af strofen, efter omkvædet, skønt begge viser på det tidspunkt forelå i DgF, der her, som i andre enkeltheder, fuldstændig følger kildematerialet. Iøvrigt behandler også Steenstrup gentagelsesformen som en angivelse af fremførelsesmåden. Han henviser til Grønlands ovennævnte afhandling, men overdriver sin beskedenhed, når han angiver Grønland som fader til sine tanker om fremførelsen. Steenstrup mener, at to sangere og et kor fordelte visen imellem sig, men på en lidt anden måde end hans forgænger. Ifølge Steenstrups teori tog første sanger et linjepar, koret omkvædet, og anden sanger såvel gentagelsen som næste strofe, og således gik vekselsangen fremefter.

En ulige mere grundig gennemgang af gentagelsesstrofen og dens betydning gives af Otto Andersson i hans ovennævnte artikel i Budkavlen. Han er den første, der har forsøgt en optælling af samtlige viser, som indeholder gentagelse, og også den første, der har sammenbragt de pågældende viser med melodistoffet. Andersson tilslutter sig Grønlands (og Steenstrups) tanke om to forsangere, men omgås de aftrykte viseformer med ulige større respekt end sine forgængere, idet han følger teksternes opstilling, som med undtagelse af nogle i det følgende omtalte viser fra det 19. århundredes tradition tydeligt viser at gentagelsen skal begynde den følgende strofe, ikke afslutte oprindelsesstrofen. Denne form repræsenterer for ham resterne af en meget gammel syngemåde, og også hvad visernes indhold betræffer, mener han, at det peger mod det ældste lag af folkeviser. Andersson er meget forsigtig med at drage slutninger ud fra sine undersøgelser. På de sidste sider af sin artikel kommer han dog til en slags positiv sammenfatning af sine synspunkter, idet han skriver, at »upprepningsstrofen synes m. a. o. återspegla en tradition, som går tillbaka till tiden för folkvisans första framträdende som diktform på nordiskt område.« Videre siger han, at hvis hans teorier om forholdet mellem sang, dans og gentagelsesstrofe holder stik, »då borde vi här ha att göra med en av de tidigaste stroftyperna i nordisk folkvisa« (op. cit. 48 og 54).

Efter Anderssons mening støtter en granskning af kilderne dette resultat, da det, som ovenfor bemærket, næsten udelukkende er de gamle håndskrifter og udgaver, der fremviser gentagelsen. Allerede i begyndelsen af sin afhandling havde han tilsluttet sig Frandsens mening om den tolinjede strofes forrang over den firlinjede, men når det drejer sig om at tage stilling til hvad der er ældst, den tolinjede eller

gentagelsesformen, betænker Andersson sig ikke på at give gentagelsen prioritet overalt, hvor den optræder side om side med simple tolinjede varianter. Frem for alt ønsker han, at viserne skal ses på baggrund af deres oprindelse som danseakkompagnement, og herudfra må vekselsangen med gentagelsesstrofen forklares.

Det synes imidlertid, at Andersson ikke tilstrækkelig har påagtet visse spørgsmål, der rejser sig i denne sammenhæng. Før man kan drage sikre slutninger om alder, må strofens forekomst i de ældste kilder undersøges grundigt. Det må fastslås, hvilke af de gamle kilder der kender denne form, hvor ofte den forekommer i pågældende kilde, og hvorledes den enkelte vise med gentagelse forholder sig til de andre opskrifter af samme vise. Viserne må undersøges for indre kriterier på alder, og her er det ikke nok flygtigt at se på indholdet, men også stilen må tages i betragtning. En sådan gennemgang er foretaget i det følgende, og resultaterne synes at gå på tværs af de hidtil gældende meninger om denne strofeform. Nærmest kommer de nok til Ernst v. d. Reckes opfattelse, selv om han må siges i nogen grad at have savnet sansen for formens særpræg og undlader ethvert forsøg på tidsfæstelse. I indledningen til Danmarks Fornviser siger han: »Fremstillingen angiver . . intet andet end en *Syngemaade*, der ikke har det Ringeste med deres metriske Form at gjøre, og som uden Ledsagelse af Melodi er uudholdelig« (Danmarks Fornviser I 1927 § VIII s. XXVIII).

Til arbejdet er brugt dels en komplet fortegnelse over alle DgF-viser med gentagelse, samtlige disses varianter og kilderne, og dels en fortegnelse over indholdet af de vigtigste håndskrifter og gamle udgaver. Viserne er i denne fortegnelse angivet med DgF nummer og bogstav og ordnet efter form, dvs. gentagelse A, B og C, tolinjet form med omkvæd, tolinjet form med mellem- og omkvæd, »uægte« firlinjet form (fire tryk per linje og rim aabb), og endelig den almindelige firlinjede strofe.

På grundlag af de bevarede visehåndskrifter er det klart, at normen for folkevisen i det 16. og 17. århundrede var den firlinjede strofe med omkvæd. Desuden forekommer tolinjede strofer med omkvæd, både med og uden mellemkvæd. Som en variation af den gængse tolinjede form optræder de tre gentagelsesformer A, B og C, hvoraf A dog er langt den hyppigste, og ret sjældent den falske firlinjede strofe, der er sammenskrivning af to tolinjede.

For en undersøgelse af gentagelsesstrofen er dens forekomst i de

tidligste, før-Vedelske manuskripter af særlig interesse. Det ældste håndskrift, Hjærtebogen, kender ikke til gentagelsesstrofen; kun 19 (21%) af dens viser regnes for egentlige folkeviser og er trykt i DgF. *Jens Billes Håndskrift* (1555—59) indeholder 55% folkeviser, ialt 48, men blandt disse er kun to med gentagelse A, andre to med gentagelse C. De fleste af viserne i *Langebeks Kvart* dateres af Grüner-Nielsen til ældre end 1580 (Danske Viser VI 1930—31 202). Kun 12% af viserne i dette håndskrift er folkeviser, ialt 21, og heraf findes kun en enkelt med gentagelse A; en anden vise, DgF 487D, har uregelmæssig strofeform — vistnok falsk firlinjet — og manglende omkvæd. *Dronning Sofias Visebog*, med 45% (ialt 43) folkeviser, har også kun en enkelt med gentagelse A. *KBF*, med 96% folkeviser (ialt 203), der af Grüner-Nielsen sættes til omkring 1580, har ret mange viser med gentagelsesstrofen (ibid. 205). Af viser med A-form findes otte, den sjældne B-gentagelse findes ligeledes i otte viser, og endelig findes type C i to viser, hvoraf den ene dog er den mærkelige DgF 324Ab, der allerede er beskrevet ovenfor.

Rentzels og Svanings (I&II) Håndskrifter var begge i Vedels eje og blev brugt af ham som forarbejder til hans Hundredevisebog. Det menes endog, at begge samlinger meget vel kunne have været anlagt af Vedel selv, og vist er det, at han har gennemrettet dem og egenhændigt indskrevet enkelte viser. Begge håndskrifter bør ifølge Grüner Nielsen dateres efter 1580 (ibid.). *Rentzel*, der indeholder 56 folkeviser (ca. 75%), har to viser med gentagelse A og en enkelt med C. *Svaning I & II* har ialt 158 folkeviser (74%), heraf syv med gentagelse A og fem med type C (herunder 324Aa). *Vedels Hundredevisebog* har ialt ni viser med gentagelse A, fire med C; af de sidste to håndskrifter, der med sikkerhed kan siges at tilhøre det 16. århundrede, Det Kgl. Bibliotheks Brudstykker II og Anna Munks Håndskrift, har førstnævnte ingen viser med gentagelse, sidstnævnte tre af A typen.

KBF er altså den eneste af de ældre kilder, der har gentagelse B. En undersøgelse af B's forekomst i senere håndskrifter viser, at den udelukkende findes i sådanne, som står i stærkt afhængighedsforhold til KBF, og kun i opskrifter af de samme viser, der allerede forelå i KBF med gentagelse B. Når man betænker KBF's sædvanlige renommé som kildeskrift og de ord, hvormed Grüner-Nielsen slutter sin kritiske gennemgang af dette håndskrift, »Det vil staa klart for alle, at KBF — naar dens Tekster tydeligt viser Omarbejdelse i de for-

holdsvis faa Tilfælde, det er muligt at øve Kontrol, — i det hele er en Kilde, der i Enkeltheder maa betragtes med Mistillid« (DSt 1923 170), er det såre fristende hermed at erklære gentagelse B for et af KBF's egne små bidrag til folkevisetraditionen. Desværre kan problemet ikke fejes til side helt så let; for blandt *IFk's* 66 numre findes ikke mindre end fire med gentagelsen B (10, 20, 38A, 44A og 65), stammende hver især fra tre forskellige opskrifter.

De islandske håndskrifter er a: *Gissur Sveinsson*, skrevet 1665, b: *Det Kongelige Folio*, nr. 1141, 2° i Ny Kgl. Samling (en nyere, ufuldstændig afskrift af Magnús Jónssons samling fra sidste trediedel af det 17. århundrede) og c: *Gísli Íbarssons Kvæðabók* (præsten Þórðr Þorsteinssons afskrift, taget 1819, af Magnús Jónssons samling). Da nummereringen, i det mindste af de fem pågældende viser, er ens i alle tre håndskrifter (nr. 9, 18, 20, 10 og 17), må de formodes at være meget intimt sammenknyttet, selv om Jón Sigurðsson mener (Antiquarisk Tidsskrift 1849—51 (1852) 256), at de to ældste håndskrifter, Gissur Sveinssons og Magnús Jónssons (nu tabte) begge er afskrifter af en eller to ældre, nu sporløst forsvundne samlinger. Ikke desto mindre synes der ikke at være noget til hinder for at føre alle håndskrifterne tilbage til Gissur Sveinssons samling, som vi ved, at han i 1665 sendte til Magnús Jónssons fader. Íslenzkar Æviskrár (Rvk. 1948) oplyser om Gissur Sveinsson, at han fødtes på Island i 1604 af islandske forældre og fik sin uddannelse på Skálholtskolen. I 1628 overtog han præstekaldet i Álptamýri, hvor han forblev til sin dødsdag. Selv om han skulle have afskrevet sin samling fra ældre håndskrifter, ville det være meget svært at forbinde hans strofeform med literært forlæg i KBF eller afskrifter heraf.

Forsigtigst er det nok at antage, at tradition og ikke vilkårlig indgriben står bag gentagelse B's forekomst i både KBF og det islandske håndskrift. Der synes ikke, som Otto Andersson foreslår, at være nogen grund til at opfatte B som en forkortelse af A-formen. En sådan forkortelse ville resultere i en begyndelsesstrofe på to linjer og rimfølge aa $^1/_2$abb$^1/_2$bcc osv., mens B jo normalt har første strofe trelinjet og rim aab$^1/_2$bbc$^1/_2$ccd. Desuden fattes motiveringen helt for, at KBF, der jo har otte viser med gentagelse A og ovenikøbet i ca. halvdelen har forkortet ved at antyde gentagelsen med begyndelsesbogstaver, skulle have grebet til en så drastisk og misvisende redaktion. Et lignende ræsonnement kan gøres gældende for de islandske viscopskrifter.

Hvis B virkelig har bestået som traditionel strofeform, kan den sikkert forklares ud fra melodien; men desværre er det overleverede visemateriale fra det 16. eller 17. århundrede næppe rigt nok til at indeholde en melodi specielt tilpasset denne strofeform. Andetsteds i KBF, trykt DgF nr. 25 og 337A, findes tolinjede viser med foransat »Saa weel hiee (el. heey)«. Dette tyder unægtelig mere på en nok så folkelig fremførelse end på stilistens broderinger og må have krævet en melodi, det begyndte med en ganske kort linje. Lignende melodier kunne have akkompagneret B-formerne i den tradition hvorfra KBF (eller dens forlæg) hentede sit stof.

Stammer gentagelse B i sidste instans fra sungne viser, er det besynderligt, at KBF, ene af samtlige danske håndskrifter, har medtaget hele visen, der dog måtte være kendt i samme sangform af andre samlere. De andre gamle varianter af 186, B fra Magdalene Barnewitz, og C fra Rentzel, har almindelig tolinjet form med mellem- og omkvæd. 206, der kun kendes fra KBF, viser tydeligt ved sin opstilling i visebogen (se foran s. 20), at her har der været tale om at tilpasse en simpel tolinjet folkevise til en mere indviklet melodi, der havde fire linjer med hver fire takter, indledtes med noget, der kunne passe til gentagelseslinjens to takter, og afsluttedes med noget, der kunne passe til omkvædet; nøjagtig det samme er tilfældet med 378B, hvor vi dog er så heldigt stillede, at vi har et mere interessant sammenligningsmateriale. A-varianten haves i syv afskrifter, hvoraf abcef er i almindelig tolinjet form og sikkert udgåede fra a (Svaning). Om Ad, fra Anne Basses håndskrift, siger Grundtvig, at den er »noget omarbejdet med Pennen for at skaffe bedre Rim« (VI, s. 439); desuden angiver den gentagelse A fra strofe 8 og visen ud. Ag (fra Odense Stiftsbibl. hskr.) er en omarbejdelse af Ad og angiver strofeformen som den falske firlinjede. C-varianten, fra Jens Billes Visebog (indskrevet 1559), er i almindelig tolinjet form med omkvæd, ligesom E og F, der begge er fra begyndelsen af det 17. århundrede. D er igen fra Anna Basse og har gentagelse A; dette håndskrifts forkærlighed for A-formen vil blive bemærket i det følgende.

I betragtning af, hvor lidt 378A og B afviger fra hinanden i selve visens indhold, må det fremhæves, at strofeformen tyder på, at enten er denne vise blevet sunget til to forskellige melodier, en kortere og en længere, eller også har KBF forsøgt at gengive sangformen, mens de andre håndskrifter har normaliseret stroferne. Den tredie mulighed

er udelukket, nemlig at KBF har gjort sig selv nedskrivningsarbejdet besværligt ved at »opfinde« strofeformen, eller ved at forsøge under nedskrivningen at tilpasse de tolinjede strofer til en ny melodi.

Igen i 494 har vi materiale til en sammenligning. A-versionen fra KBF har B-gentagelsen i ren form, mens den ret nærliggende variant B, fra Anna Urops Håndskrift (afsluttet 1610), har almindelige tolinjede strofer med omkvæd. Her er der ingen særlig grund til at formode, at visen forelå i to forskellige syngemåder, eftersom Anna Urop af ialt 75 folkeviser kun har en eneste i gentagelsesform (A-type) og altså ikke kan siges at vise stor tilbøjelighed for strofeformen.

Der er i B-gentagelsens forekomst ikke noget fingerpeg om formens ælde eller den tradition, hvori den opkom. Begrænser man sig til det danske materiale, har den kun plads i den berømte (og berygtede) KBF, og man ville være tilbøjelig til at lade den ligge som et af dette håndskrifts udsmykninger af traditionen. Men formens forekomst i fem islandske fornkvæder, der notabene ikke er slaviske overførelser af nogen bekendt dansk vise, vidner om, at den har en plads som folkeviseform, omend intet hermed er sagt om dens alder eller oprindelse, og ikke heller tyder noget i det undersøgte materiale på fremførelse ved to forsangere el. l. Betragtningerne over B-formen bidrager på den ene side til at forstærke KBF's særstilling blandt de ældste folkevisehåndskrifter, mens den på den anden side knytter en ejendommelig forbindelse mellem de islandske fornkvæder og den danske adelstradition.

A-gentagelsen er ulige bedre dokumenteret i samtlige kilder (undtagen Hjærtebogen). Desuden findes den i de tre ovenomtalte islandske håndskrifter, trykt i IFk som nr. 8, 9, 12, 17A, 17B, 24B, 24D, 54A, 54B, 63 og 66. Den forekommer enten som eneste strofeform for en vise, som i DgF 14, 158 og 213, eller i forbindelse med den almindelige tolinjede strofe, som i DgF 4, 39, 316, eller side om side med den falske firlinjede form, som i DgF 130, 311, 85 og IFk 17, en enkelt gang (DgF 378) i forbindelse med en uregelmæssig form (hovedsagelig B), men findes aldrig sammen med den normale firlinjede strofe. Ingen håndskrifter synes konsekvente i deres medtagelse eller udeladelse af formen.

Der er ingen grund til at betvivle, at angivelsen i så mange indbyrdes uafhængige kildeskrifter betyder, at formen hører (eller hørte) hjemme i traditionen. På den anden side vil det være iøjnefaldende, hvor

mange af disse gentagelsesviser der findes i Vedels Hundredevisebog. Af hans hundrede viser er de 79 firlinjede, heriblandt to falske former, I, 16 og II, 26 (DgF 18D og 139B) syv tolinjede med mellem- og omkvæd, fire med gentagelse C, ni med gentagelse A — og kun en eneste, hvis form er angivet som tolinjet med simpelt omkvæd. Denne sidste form er langt den mest almindelige i det 19. århundredes optegnelser fra almuetraditionen, hvad man let kan overbevise sig om ved at gennemblade Evald Tang Kristensens optegnelser af jyske folkeviser (Jydske folkeminder 1871 ff, bd. I, II, X, XI).

Det synes altså, som om Vedel konsekvent har undgået denne form, hvadenten den ikke har været til stede i hans forlæg, eller han af en eller anden grund ikke har anset den for akceptabel, passende for et trykt udvalg som hans Hundredevisebog. For den eneste vise i denne form, DgF nr. 150, kender vi ikke hans kilde, ja, hans tekst er den eneste overhovedet kendte. Visen er digtet over norsk sagastof, og dette i forbindelse med den simple form gør det sandsynligt, at Vedels kilde var mundtlig, norskpræget overlevering. Hvad angår viserne i falsk firlinjet form, antager Grundtvig, at hans eneste forlæg til 139B har været Rentzel (139A), som er nedskrevet i håndskriftet med Vedels egen hånd, i forbindelse med et omkvæd, han har kendt fra tradition, hvor den er bevidnet af en bemærkning i Arild Hvitfeldts Krønike. Håndskriftet har almindelige tolinjede strofer, og Vedel har altså selv indført den falske firlinjede form i sin trykte udgave. I 18D genfindes Vedels form i hans ene forlæg, Rentzel; det formodes dog, at han har haft andre kilder, der i dette tilfælde godt kunne have ligget tæt op ad KBF-versionen, 18C, der, ligesom Rentzel, skriver verseparrene som fire- og sekslinjede strofer.

Særlig interesse har naturligvis Vedels forhold til A-gentagelsen. Det antages, at hele hans forlæg er kendt til de viser, som findes i DgF som 14, 158E, 316A og 137B. A-formen haves i kildeskriftet for de tre første viser, mens strofeformen i 137A (fra Svaning) er almindelig tolinjet med omkvæd. Grundtvig og senere Agnes Agerschou finder, at den trykte vise udelukkende er baseret på Svaning, og at de »extra« strofer i 137B bærer tydeligt præg af Vedels eget forfatterskab (Indl. til DgF 137; A. Agerschou i Acta Philologica Scandinavica XV 1941—42 258, 321); ligeledes må det antages, at A-gentagelsen er vilkårlig indført af ham. Den del vi kender af Vedels forlæg til DgF 50A, hjemler A-formen plads i hans trykte vise, og ved DgF 91, 154C,

143A og 383A har vi ikke hans forlæg bevaret og kan altså ikke undersøge hans forhold til kildematerialets strofeform. Hvis vi antager, at det har drejet sig om »Tomus III«s hypotetiske indhold, er der al mulig grund til at formode, at det har kendt A-gentagelsen. Det ses at de såkaldt beslægtede håndskrifter, Sofia Sandberg, Langebeks Kvart og andre, alle har A-former, førstnævnte endda i temmelig rigt mål. Men da vi på den anden side allerede i eet tilfælde har fastslået, at Vedel selv indførte gentagelsen, hvor den ikke var tilstede i hans forlæg, må mistanken for vilkårlig indførelse i særlig grad hefte sig ved de viser, hvor gentagelsen ikke findes i andre varianter, nemlig DgF 91 og 143A.

Vedel angiver altid formen ved at skrive gentagelsen på halvanden linje helt ud i begyndelsen af hver strofe. Heri benytter han i nogen grad en anden fremgangsmåde end flere af håndskrifterne, der sommetider nøjes med at angive formen i begyndelsen af anden og sidste strofe eller anvender en forkortelse, enten ved begyndelsesbogstaver eller ved på anden måde at antyde, at en gentagelse skal finde sted i lighed med det allerede etablerede mønster. Jo længere vi kommer frem i tiden, desto mere svinder gentagelsen ind til kun en antydning. Således nøjes et par flyvebladstryk fra begyndelsen af det 18. århundrede med at vise en rest af gentagelsen i strofe 1 (hvor den »ægte« gentagelse jo ikke kan forekomme!):

Paa Dovrefield
og der ligger Kiemper, som ere saa sneld.
Og der ligger inde den rige Rosens Bold,
Dronning Ingeborrigs Brødre, og de vare Tolv.
— Men hvem skal føre vore Roner, om vi dem ikke selv maa! —

(DgF 69, str 1)

Denne vise findes også i Syvs kæmpevisebog, hvor flyvebladets første strofe er udvidet af Syv til to strofer, der med deres simple linjepar og omkvæd i form nøje svarer til resten af visen. Grundtvig formoder, at Syvs forlæg har været et ældre flyvebladstryk, der havde samme rudiment af gentagelse A som de senere. Om disses form siger han: »Vi kan antage, at Flyvebladets Versemaal er i bedste Orden, naar vi kun antage, at ogsaa ved de følgende Strofer en gentagelse skulde finde Sted, V. 2 altsaa begynde: Rosens Bold &c«.

En anden, ellers helt ubeslægtet vise, Den farlige Jomfru, DgF 184, har begyndelsesstrofe og omkvæd næsten identisk med 69 (Kæmperne på Dovrefjeld) i de fire ikke-norskprægede håndskriftversioner, B, C, D og E:

Een gang war ieg paa Dare-feld
ther drocke kiemper, och thi war snild.
— I fører saa well wor ronner, y-medenn wy ey maa! —

Paa Darefeld
ther drocke kiemper och thi war sneld.
Ther dricker hannd Iouen Rand
ther-thill hin rigenn Rossenn-wandt.
— omkv. — (fra DgF 184B)

Disse fire opskrifter har alle A-gentagelsen, og det samme er tilfældet med visen trykt hos Syv (DgF 184F). Strofen savner enhver forbindelse med visens handling, og v. d. Recke tøver heller ikke et øjeblik med at udelade den i sin redigerede version (DFv II, 150). En omtrent enslydende strofe, ligeledes umotiveret i visens handling og slettet i Reckes redaktion (III, 218), indleder DgF 311A i den eneste gamle tekst (to opskrifter, a: KBF og b: afskrift af a i Tragica):

Der war drøck paa heelle
der drack kemper snelle.
— Y huor langtt som y well —

311A er med gentagelse B, mens 311B (fra flyveblad 1700 og andre), der ganske vist ikke har den fremmede begyndelsesstrofe, har falsk firlinjet form.

Kæmperne på Dovrefjeld har ulige mere ret til denne strofe, da visen — foruden at have fået navn fra den — jo netop handler om kæmper i Norge. Altså er der overvejende sandsynlighed for, at denne begyndelsesstrofe er vandret fra DgF 69 over til DgF 184 og 311A, en proces, der kun yderligere styrker vor antagelse, at strofeformen, og dermed syngemåden, i de tre viser har været den samme.

Syvs hundrede kæmpeviser danner iøvrigt et interessant sammenligningsmateriale for Vedels Hundredevisebog. Blandt visetekster i egentlig folkeviseform er den firlinjede strofe også her talrigst med 47 mod 33 tolinjede. Disse sidste fordeler sig med ni tolinjede med omkvæd, tyve med yderligere et mellemkvæd, og kun fire med A-gen-

tagelse, den eneste af gentagelsesformerne, der er repræsenteret. Syvs udgave viser altså procentvis en stor tilbagegang i den firlinjede gruppe og en tilsvarende tilvækst i de simple tolinjede former, mens gentagelsesgruppen er yderst dårligt repræsenteret.

Tragicas strofeformer står væsentligt nærmere Vedels (og KBF's!); af de 30 viser er tre med A-, en med C-gentagelse, fem er tolinjede, hvoraf to har mellemkvæd, og 21 er i firlinjet strofeform. Udgiveren af denne visesamling afslører, ligesom Vedel gjorde det, en udpræget forkærlighed for A-gentagelsen. I Frændehævn (DgF 4) er Tragicas tekst, C, den eneste variant i A-form; Grundtvig viser udførligt i sin indledning, at C er en vilkårlig sammenarbejdelse af A og B (henholdsvis fra KBF og Langebeks Folio); der begge er i simpel tolinjet form: Gentagelsen er altså vilkårligt indført. Til Tragicas tekst af Mettelille og Dronning Sofie (DgF 130C), kender vi også alt kildematerialet: A- og B-varianterne (fra KBF og det Større Stockholmske Håndskrift). C's 56 strofer er væsentlig hentet fra A, der har 55 strofer i simpel tolinjet form, mens A-gentagelsen er gennemført efter mønsteret i B, der kun er 17 strofer lang, og hermed bevises altså en vis fortrolighed med formen. I 311 følger Tragica (Ab) fuldstændig sin kilde KBF (Aa), der også indeholder gentagelsen.

Af håndskrifterne har Jens Billes visebog særlig interesse. Den ældste optegnelse af gentagelsen findes i denne kilde som nr. 31. Her står indført med dato 1555 den eneste kendte tekst til Kong Hans i Ditmarsken, trykt DgF 169, og A-gentagelsen er skrevet ud ved samtlige strofer. Der er et skærende misforhold imellem strofeformens påståede ælde og dens allerførste dokumentation i en vise, der ikke kan være ældre end begyndelsen af det 16. århundrede.

Samme håndskrift har også den ældste optegnelse af C-gentagelsen; viserne er trykt i DgF som nr. 359 og 440A. Jens Billes er den eneste opskrift vi kender af 359 (Hr. Bondes Viv) og har strofferne 1—5 næsten ordret fælles med en færøsk opskrift af Lokkesangen (DgF 214B), der også har C-gentagelsen i alle strofer. Recke finder, at 359 er en sammenstykning af flere viser og tilkender den ingen existensberettigelse. C-gentagelsen kan den altså nemt have lånt med sin begyndelse fra den nu tabte danske vise, der ligger bag ved 214B. 440A (Ørnen sidder på højen Hald) har sin strofeform fælles med den anden variant af visen, B (fra Tragica).

Et overblik over håndskrifternes strofeformer viser, at C-gentagel-

sen i almindelighed er ret dårligt repræsenteret i de ældre kilder. I sammenligning med de andre håndskrifter fra det 16. århundrede er Svaning I & II især påfaldende ved det ret store antal C-gentagelser, der forefindes. Vedel har uden tvivl fundet formen pyntelig, da han har medtaget den, hvor den fandtes i hans forlæg (i DgF 157c og 64B). Sidstnævnte sted er dog hans forhold til forlægets 12 strofer (fra Rentzel) værd at fremhæve. Kilden har ganske vist C-formen, men i sin udvidelse til 28 strofer har Vedel konsekvent gennemført gentagelsen, og vi ser hermed at han var yderst fortrolig med denne form. Han viser imidlertid en ejendommelig usikkerhed i rimene i de første strofer og går derefter over til gennemført forkert rimfølge, abbbcccdd, i stedet for den rigtige, aabbbcccd, som haves i hans forlæg. Dette er så meget desto mærkeligere i betragtning af, at han har yderligere to viser (trykt DgF 317A og 146C) i korrekt C-form, men med ukendt forlæg.

317A er den eneste fuldstændige opskrift, vi har, af Bønderne dræber Hr. Tidemand, men under B anføres to linjer af samme vise, citeret i et værk trykt i København 1629. Forfatteren nævner som en slem tyran en »Her Timand, som bleff slaget paa Synderherretz Ting, om huilcken Bynderne siunge i Iydland: — —«. Måske har vi her at gøre med en af de vistnok meget få viser, som Vedel har hentet fra den levende tradition, men desværre kan det ikke afgøres, om han selv har indført C-formen, eller den har været til stede i hans eventuelt mundtlige forlæg.

C-, A- og B-gentagelsens forhold til den mundtlige overlevering eller sangtraditionen er i det hele taget en undersøgelse værd, selvom man her kommer til at arbejde med materiale, der er væsentlig yngre end det 16. og 17. århundrede. Det 19. århundredes almuetradition benytter gentagelsen i rigt mål, men vor interesse vil ifølge sagens natur kun hefte sig ved gentagelser, der ligner de ovenomtalte former.

En halv plus en hel linje gentaget fra det foregående versepar er ikke ukendt i det 19. århundredes sangtradition. Varianterne B og C af Ravengård og Mimering (DgF 13), begge optaget med melodier ved Limfjorden i midten af forrige århundrede, angiver — og melodien støtter tekstens angivelse — at gentagelsen skal finde sted efter omkvædet i slutningen af strofen. Det samme er tilfældet med de andre opskrifter af denne vise (C, H, K, L, M, N), mens den eneste gamle tekst af visen, A, er i falsk firlinjet form. Også i 38Ak og 274Bb an-

giver både tekst og melodi, at gentagelsen skal finde sted i slutningen af strofen. DgF 514 B, der er fra det 19. århundredes almuetradition, bruger A-gentagelsen som mellemkvæd indenfor samme strofe, og selvom vi kun har en flyvebladstekst fra det 18. århundrede til 534, kan vi formode, at syngemåden svarede til den i 13B, C osv. I de mange optegnelser fra almuetraditionen af Redselille og Medelvold (DgF 271), der jo overhovedet ikke findes i en eneste gammel opskrift, angiver F-varianten, at sidste halvdel af linje 2 skal gentages efter omkvædet, mens de fleste af teksterne gentager i det mindste en af linjerne indenfor samme strofe. Måske bør dette tolkes som en genklang af syngemåden eller melodien til de indholdsmæssig nært beslægtede viser DgF 270 og 274, hvor A-formen jo er etableret i de gamle håndskrifter. Gentagelsen i F-varianten af Ridder Stigs Bryllup kan på lignende måde spores i G, optaget 1850 fra færøsk tradition. Visen består af simple tolinjede strofer, men fra angivelsen i første og sidste strofe ses, at det åbenbart har været meningen, at linje 1 i hver strofe skulle synges to gange. Udviklingen af gentagelsen i 311A kan følges gennem tre flyvebladsopskrifter (fra 1700 og begyndelsen af det 18. århundrede), der har falsk firlinjet form, til de moderne gentagelser i D, E og L, med gentagelse af halvanden eller en halv linje indenfor samme strofe angivet ved Ka-l.

Endelig har vi i DgF 386 A (Tyvene) det eneste exempel på en korrekt A-gentagelse i almuetraditionen. Visen er optegnet 1874 af Evald Tang Kristensen efter en 90årig kones sang; visen foreligger på dansk kun i det 19. århundredes jyske overlevering, men genfindes på Island i et håndskrift fra midten af 17. århundrede med samme strofebygning som A. Den norske opskrift af visen er uden gentagelser.

I en optegnelse fra midten af det 19. århundrede af Fortvivlelsen, DgF 442D, angives at sidste halvdel af første linje af den simple tolinjede strofe skal gentages efter mellemkvædet, men ingen af de ældre varianter, A, fra Karen Kristensdatter og B fra Magdalena Barnewitz har noget spor af gentagelse i de simple tolinjede viser. Overhovedet er det det mest almindelige, at der til viserne med A-gentagelse svarer nyere optegnelser i simpel tolinjet form.

Der findes ingen spor af B-gentagelsen i nyere overlevering, men den nært beslægtede C-form synes at have holdt sig bedre. Ganske vist er den forsvundet i de to tilfælde, hvor vi har lejlighed til at sammenholde tekster fra det 19. århundrede med de gamle håndskrifter, nem-

lig ved Marsk Stigs Døtre (DgF 146) og Daniel Bosøn (DgF 421), men er til gengæld dukket op i tre viser, DgF 283, 296 og 365B, som ikke er bevaret i ældre form. Mærkelig nok er kun den ene af disse opskrifter, 296, fra Danmark, mens af de andre to 283 er fra Færøerne (ganske vist i dansk sprogform), og 365B er fra Telemarken. Om den danske vise, Iver og Erland (296), bemærker Grundtvig i Jydske Folkeminder I, s. 361, at »den er også mærkelig ved sin gammeldags syngemåde, der ofte findes i det 16de århundredes optegnelser, men som er aldeles enestående i nutidens traditjon.« Helt enestående er den altså ikke, som vi har set, men Grundtvig havde ret, for så vidt som de øvrige seks viser med C-gentagelse, DgF 157, 223, 64, 317, 405 og 440, overhovedet ikke findes i nyere overlevering.

På baggrund af de ovenstående undersøgelser kan fastslås, at gentagelsesformerne var kendt i det 16. og 17. århundredes viseopskrifter, og — hvis man tør drage generelle slutninger af det forholdsvis ringe materiale fra perioden — endog oplevede en slags blomstring lige før og efter 1600, der kan spores hos Vedel, KBF og Anne Basses Visebog (afsluttet 1616), der af 101 viser har 11 med gentagelse A. Fra midten af det 17. århundrede aftager gentagelsens frekvens, en udvikling, der kan spores i Syvs Kæmpevisebog, og endelig i de næste par hundrede år glider den helt ud af billedet eller antager andre, mere jævne former.

I og for sig er der intet i en sådan udvikling, der er direkte i strid med Grønlands, Steenstrups og Anderssons teori om de to forsangere. Men det synes dog påfaldende, at netop opskrifter, der i almindelighed betragtes som traditionsfjerne, nemlig KBF og Vedel, skulle optræde som hovedvidner for en ældgammel, traditionel syngemåde. Endnu mere påfaldende er det dog, at Vedel vilkårligt har indført formen i sit tryk af Den danske Kongedatter i Sverrig, og at Tragicas udgiver ligeledes et halvt hundrede år senere bruger denne form i Frændehævn, hvor den ikke fandtes i forlægget. At formen var gængs og levende i det 16. århundrede, bevises jo af Kong Hans i Ditmarsken, der omhandler det mislykkede felttog til Ditmarsken i år 1500 og derfor dårligt kan regnes til middelalderdigtning.

I det hele taget er det nok umagen værd at betragte selve de pågældende visers indhold nærmere for at finde træk, der eventuelt kunne røbe deres alder, dvs. om de hører til et ældre eller et yngre lag af visedigtningen. Otto Andersson er kommet lidt for let om ved

spørgsmålet, når han efter en ganske kortfattet beskrivelse af visernes indhold erklærer: »Det är således till övervägande del äldre visor, som ha sammansatt upprepningsstrof. Det är medeltidsprägel över skildringarna i de flesta av dem och somliga måste räknas till de allra äldsta« (op. cit. 48). I et spørgsmål som dette kan man ikke nøjes med generalisering, men må undersøge indhold og stil i samtlige viser.

Da undersøgelsen af de indre kriterier på alder for hver enkelt vises vedkommende vil blive alt for omfattende et arbejde indenfor rammerne af denne afhandling, bruges v. d. Reckes Fornviser som genvej til resultatet. Det bør dog bemærkes, at Reckes foran s. 23 citerede meninger om gentagelsesstrofen kan have påvirket hans bedømmelse af selve visens »ægthed« i de tilfælde, hvor en sådan strofeform forefindes; men på den anden side opvejer hans fine kendskab til visestilen og, mere konkret, hans omfattende viden om parallelstroferne, vel de udslag, som denne fordom kunne forårsage.

Reckes noter og redaktion af ialt 64 DgF-viser med gentagelse er blevet undersøgt, og i de atten af tilfældene har opgaven løst sig selv umiddelbart. Disse viser, DgF-numrene 38, 114, 169, 213, 214, 242, 270, 283, 359, 365, 386, 404, 413, 462, 494, 497, 502 og 534, er ganske simpelt ikke medtaget i Fornviser. I samtlige tilfælde er visen udeladt, fordi Recke ikke fandt i den noget præg af ælde. Hans beskrivelse af Fru Sidsels Hævn (DgF 213) kunne gælde for alle de udeladte viser med gentagelse: »lutter Reminiscenser med Tilføjelse af nogle Platheder« (DFv IV 419). Ved en af de medtagne viser, DgF 184, findes følgende apologi i indledningen: »Naar denne Vise medtages, ... er det (kun) for at indskrænke Udeladelserne til det mindst mulige.... Visen er hos os chemisk ren Flauhed og et talende Vidnesbyrd om, hvad af Sligt i sin Tid har kunnet bydes og optegnes« (DFv II 374).

Tre af gentagelsesviserne, DgF 72, 124 og 387 plus en fjerde, 389, i simpel tolinjet form, er af Recke slået sammen under ét, DFv nr. 183, med denne bemærkning: »De fire Viser, der successivt have udviklet sig af hinanden, ... vise et indbyrdes Forhold, der forbyder at give dem hver for sig som selvstændige Digtninger; deres Motiver og Behandlingsmaade ikke mindre end deres Stropheforraad ere saa lidt uafhængige af hinanden, at de derved vilde stilles i et ganske falsk Lys.« Nitten andre af de undersøgte viser, DgF numrene 43, 76(F), 83, 85, 130, 146, 154, 184, 223, 247, 274, 311, 316, 317, 378, 415, 440, 445 og 469,

beskrives, ofte med ret stærke udtryk, i de pågældende indledninger som decideret sene, savnende ethvert præg af ælde. Som eksempel herpå kan anføres et uddrag af indledningen til DgF 76 (DFv 77): »Medens den første [vise, dvs. DgF 76ABCD, der ikke har gentagelse] . . . tilhører Fornsangens Glanstid, er den anden [dvs. EF — F eneste variant med gentagelse], som vi have den, og hvori Kjernen er et Magasin af indbyrdes uafhængige Stropher, der ikke frembyde nogen egentlig Handling, paa Grænsen af Forfaldet.«

Om Kong Birger og hans Brødre (DgF 154, DFv 88) skriver han: »Som Visen er os overleveret — og væsentlig anderledes kan den aldrig have været — er den et Makværk, som til en hvilkensomhelst Tid kan være blevet til paa Grundlag af løse Meddelelser.« A-opskriften af Allegast — den eneste med gentagelse — (DgF 469, DFv 26) karakteriseres som en yderst fordærvet opskrift og endvidere »et Forfaldsprodukt, der foruden med Flikværk fra andre Viser er forsynet med en af Reminiscenser konstrueret Forhistorie og en nylavet Slutning.«

Tilbage bliver kun toogtyve viser, DgF 4, 14, 39, 45, 50, 64, 69, 82, 84, 91, 111, 128, 137, 143, 157, 158, 186, 206, 239, 266, 324 og 421, hvor både indhold og stil af Recke antages for at kunne tilhøre senest det 14. århundrede. Denne gruppe svinder yderligere ind, når vi fradrager de viser, hvor varianten med gentagelse ad anden vej er bevist sekundær, nemlig 4 og 137 (se s. 31 og 28). I DgF 39 er C-varianten den eneste med gentagelse; de to moraliserende strofer 29 og 30:

— — —
Nu raader ieg huer een skiøn iomfru:
ganger aldrig y dandtz med stor hoffmodt.

— — —
Och det (da) skulle du haffue tengt førre
da haffde du icke kommet i min verre

i forbindelse med de mange trivielle indre gentagelser tyder næppe på en vise fra — som Recke ville sige det — fornvisens glansperiode. Man går næppe for vidt ved at betragte den som sekundær til A-varianten, der er i simpel tolinjet form. I DgF 84 gør det samme forhold sig gældende; opskrift I er den eneste med gentagelse af seks varianter. Ved sin sagnform med den lykkelige udgang slutter den sig til folkevisens yngre lag, og kan betegnes som sekundær. I DgF 186 bærer A-versionen, den eneste med gentagelse, tydelig spor af vilkårlig omarbejdelse

og udvidelse; B og C giver sikkert visen i en ældre form. Omend man ikke vil drage selve teksten til Vellemands Vanvid i tvivl, er den foran side 20 omtalte, højst mærkværdige strofeform ikke at regne som rest af en ældgammel syngeform, men er sikkert kun en udvidelse af den simple tolinjede strofe. C er den eneste variant af DgF 266 med gentagelse; i sagnform står den tilbage for A og B og kan næppe betragtes som ældre end disse.

Det fremgår altså, at kun et fåtal af de viser, der angiver gentagelse i de ældste opskrifter, kan regnes til det ældste lag af folkeviser. Måske er selve fremgangsmåden i undersøgelsen af visernes relative alder ikke hævet over enhver kritik; navnlig vil det være iøjnefaldende, at så stor betydning tillægges v. d. Reckes undersøgelser. Men selvom enkelte af dateringerne kan omstødes, vil dette dog ikke forstyrre det opnåede helhedsindtryk: at gentagelsesstrofen udviklede sig af den ældre tolinjede strofe og var gængs i det 16. århundrede. Den synes endog i en lille snes af tilfælde at have været den form, hvori man i dette og det umiddelbart foregående tidsrum gød allehånde »trivielle Reminiscenser og Pjank« (udtrykket lånt fra DFv IV 429) for at frembringe en ny vise.

Der er intet fremkommet, der kan støtte Anderssons antagelse, at hvor almindelig tolinjet form og gentagelsesform findes side om side i en vise, er varianten med gentagelse den ældste. Tværtimod synes det, hvor der overhovedet er indre træk, der røber opskrifternes relative alder, at varianten med gentagelse er sekundær. Det vil da være urigtigt at fortolke gentagelsen som den sidste rest af en ældgammel syngemåde, med to forsangere, i lighed med Kalevala-runernes foredrag. Det eneste faste holdepunkt for denne teori er to episoder fra henholdsvis Kong Valdemar og hans Søster (DgF 126) og Venderkongens Jomfrurov (DgF 240). 126A (fra Anne Basse m. fl.), strofe 80, lyder:

> Fembten ridder skall effter digh threde
> och sielffuer wille ieg med dig kuedde.

Strofen genfindes med næsten samme ordlyd i B og C, men ikke i de andre gamle opskrifter, DEF og G. Dens forekomst er mistænkelig, fordi den i alle tre tilfælde kan tolkes som en udvidelse af den foregående strofe:

> Lidenn Kierstenn, du maat icke lenger kuede:
> uden fembten rider skal effter digh thredde.

Den citerede strofe er fra 126A, 79, og findes omtrent enslydende i B og C. DEF og G nøjes alle på dette sted med den sidst anførte strofe eller en lignende; derfor er den først anførte strofes ægthed tvivlsom, og den kan ikke bruges som bevismateriale.

240A (KBF), str. 8 og 9 lyder:

Dett wor lidenn Kierstenn,
hun seg offuer axell suo:
»Kaarenn-lilde, mynn søster,
thag du først opaa!«

Kierstenn och stallt Kaarinn
thog paa enn wyse och kuad:
der gleedder seeg alltt, paa wolldenn waar,
och alle dy, y skibbenn kaam.

Jomfruerne nævnes først i de citerede strofer; at Kirsten dog opfattes som primus motor i foretagendet, ses af det følgende, hvor det er hende, som får kongen, mens Karen, mere beskedent, bliver gift med en ridder. I B-varianten, fra Anne Krabbe, lyder str. 10-12:

Det war Kiersten-lille,
hun sig offuer axsel saae:
»Karen-lille, min søster,
wilt du thage først oppaa?«

Det war Karen lille,
begynntte en wisse och quad:
det war Wendel-kongens søn,
hand sielff effter hindde thrad.

Karen-lille och Kierstin-lille
begynnte en wisse och quad:

— — — —

I det følgende får Karen dronningenavn og kongesønnen, mens Kirsten nøjes med hans broder. Der hersker altså nogen forvirring m. h. t., hvem der førte an i sangen, og hvorledes den i det hele taget gik for sig. Der er intet, der med sikkerhed kan fortolkes som bevis på, at folkevisen nogensinde er blevet fremført med to vekslende forsangere.

Når grundlaget således falder bort under Grønlands, Steenstrups og Anderssons teori om fremførelsen og især deres fortolkning af gentagelsesstrofen, mangler stadig en forklaring af denne forms forekomst. En ny hypotese om gentagelsens mening og eventuelt dens opkomst antydes allerede af en ejendommelighed ved strofens opstilling i det ældste håndskrift, der bevidner formen, Jens Billes Visebog. Her er den ene af de to viser i A-form, nr. 33 (DgF 158A), påfaldende; visen er opført i almindelige tolinjede strofer, og først efter den var skrevet ind — måske endda ret længe efter — har en anden hånd angivet gentagelsen, men kun i begyndelsen af strofe 2. Det synes utvivlsomt, at denne anden hånds ejer har kendt visen i en sangform, der medtog gentagelse A, som er bevidnet i to andre opskrifter, B fra Svaning og

C fra KBF, og har ment, at den burde angives ved visen. Med andre ord, tilskriften til Jens Bille nr. 33 er for en melodiangivelse at regne: denne vise skal synges, ikke som dens egentlige form tyder på til en trelinjet melodi, men til en (mindre simpel?) længere melodi.

I mange tilfælde er gentagelsen, som vi har set, nedskrevet i sin helhed, men tilføjelsen af den som en »eftertanke« i Jens Billes Visebog tyder på, at den måske har været mere udbredt, end vi af det bevarede materiale kan formode. Det ligger nær at foreslå, at man ved disse udvidelser opnåede at tilpasse gamle tolinjede viser til nye melodier, der kunne være kommet på mode i slutningen af 15. og op i 16. århundrede. Opskrifternes ret udstrakte brug af den falske firlinjede form (se DgF 18, 139, 464E, 485ef og 487A-F) støtter denne opfattelse, og noget lignende må ligge bag en visetekst som 239F, der har som første strofe en falsk firlinjer, mens resten af visen er simpel tolinjet, samt den enslydende begyndelsesstrofe i DgF 69, 184 og 311.

Denne omarbejdelse af teksterne eller tilpasning til nye melodier må have gået for sig i de højere samfundskredse som et forsøg på at genoplive visernes dalende popularitet og kunne meget vel have strakt sig, i noget begrænset omfang, til almuens viser. I udstrakt grad findes gentagelsen i islandske visehåndskrifter fra det 17. århundrede. Foruden de foran s. 27 optalte tekster findes A-gentagelsen også i Þjófarnir, trykt i indledningen til DgF 386, mens IFk 44B har C-gentagelse. Desværre er den islandske visetraditions slægtskabsforhold forbundet med mange endnu uløste spørgsmål, og derfor er de ovennævnte paralleler til danske viseformer af tvivlsom betydning for vor undersøgelse.

På den anden side kan man slutte, at hvis de pågældende viser, eller i det mindste deres særprægede form, er overført af danske biskopper og deres følge omkring 1500, som Finnur Jónsson har ment (De islandske folkeviser, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1914 7—8), passer det udmærket, at de svarer netop til det, vi har påvist som gængs form i de lidt højere samfundslag i Danmark i samme periode. Overførelse fra Norge i det 13. og 14. århundrede, som Liestøl har hævdet på en så overbevisende måde (Nokkre islendska folkevisor, Edda IV 1915 1—28), kan imidlertid, i det mindste for den sjettedel af viserne, som har gentagelse, dårligt forliges med hvad vi har lært om gentagelsesstrofen. I så fald måtte denne forms popularitet påvises i Norge på et langt tidligere tidspunkt, end den sandsyn-

ligvis er fremkommet i Danmark, eller også skulle der være tale om en omstøbning på Island af gamle viser i en ny form, eventuelt til nye melodier, svarende til, hvad vi antager fandt sted i Danmark.

Da den første af disse muligheder må anses for udelukket, kommer man nok ikke uden om Finnur Jónssons teori, i hvert fald for sjettedelen af fornkvædernes vedkommende.

De få danske viser med gentagelse (A, B og C) i mundtlig overlevering, navnlig DgF 13BC osv., 38Ak, 274Bb, 311K, 365B og 386, kunne udmærket godt have lært formen fra flyveblade eller Syv, hvilket sidste virkelig kan påvises ved 274Bb. Det samme gælder ligeledes den færøske vise, fremdraget af Andersson, hvor melodien svarer til den gamle opstilling med gentagelsen i begyndelsen af strofen.

I almindelighed synes senere tradition, som ovenfor påvist, at gøre gentagelsen enklere, samle den indenfor den enkelte strofe, skønt dette aldrig finder sted i almuetraditionens sandsynlige hovedkilde for denne form, Syvs Kæmpeviser, så lidt som i nogen anden gammel opskrift.